

Forbrugeren har handlemuligheder, men det kræver, at man vover at indgå i en åben dialog med målgrupperne om, hvad de opfatter som et godt liv – og hvad der forhindrer dem i at leve det.

* I et tårnværelse ved Danmarks Pædagogiske Universitet holder lektor Bjarne Bruun Jensen til. Som leder af forskningsprogrammet Miljø og sundhedspædagogik kaster han herfra et kritisk blik på den rolle forbrugeren er ved at få i forhold til at fremme sundhed og miljø. Vi har for naive og urealistiske forventninger til forbrugeren, er hans synspunkt. Derfor insisterer han på, at vi kommer lidt ned på jorden og forstår de sammenhænge, enhver forbruger indgår i, hvis vi ikke vil overvurdere og overbelaste forbrugeren rolle og ansvar i forhold til sundhed og miljø.

Forbrugeransvar – ondartede konsekvenser

Ifølge Bjarne Bruun Jensen har vi – siden midten af 1980'erne, hvor idéen om forbrugeren slog igennem – været vidne til en stadig større overbelastning af det enkelte individ i forhold til sundhed og miljø. Med idéen om den politiske og den grønne forbruger blev den enkelte forbruger tillagt kolossale handlemuligheder og et kolossalt ansvar. Enkeltstående personer skal ved hver sit forbrug redde sig selv, sit nærmiljø og den fjerne regnskov.

»Alt hænger som bekendt sammen – og i særlig grad er vi ved at skabe en forestilling om, at sundhed og miljø hænger sammen med den enkelte persons gøren og laden – for eksempel den enkelte persons forbrug i supermarkedet. I dag nærmer vi os så en situation, hvor den enkeltes ansvar på markedets præmisser dominerer, mens staten spiller en stadig

mindre rolle som ansvarlig instans. Forbrugerområdet har på denne måde været bannerfører for en individualistisk tilgang til at forstå forbrug i forhold til sundheds- og miljøspørgsmål«, fortæller Bjarne Bruun Jensen, der kritiserer denne udviklings konsekvenser:

»Dobbeltheden mellem et individualiseret forbrug og 'et link' mellem den enkeltes daglige forbrug og lokale såvel som globale problemer skaber en ondartet udgave af 'blaming the victim', fordi det nu er enhver forbruger, der tilsyneladende får handlemulighed men også derved påduttet et urimeligt ansvar, som kun ganske få og bestemte grupper kan løfte.«

Fritsvævende enkeltindivider

Bjarne Bruun Jensen påpeger, at den liberalistiske frase 'enhver er sin egen lykkes smed' med idéen om den individuelle forbrugers udbredelse gør, at man får indtryk af, at man vil kunne give frasen en lidt anden ordlyd og sige, at 'enhver er sin egen sundheds smed'.

»Det er der ingen, der er. Ingen er sin egen sundheds smed og ingen er sit eget miljøes vogter. Ingen er herre over alle sine levevilkår, hvad enten de er af social, kulturel, økonomisk eller historisk karakter. Hvis man mister blikket for de sammenhænge ethvert menneske indgår i, så forstår man ikke hvilke muligheder og begrænsninger, der er for den liberalistiske frase«, siger Bjarne Bruun Jensen, og fortsæt-

Hvor godt vælger du at behandle dig selv og din omverden? Dit daglige forbrugsmønster fortæller, om du retter dig efter alle de velmenende livsstils- og forbrugerråd, og om du tager hensyn til nærmiljøet og de fjerne regnskove. Det er blevet kompliceret at være forbruger.

Enhver er sin egen sundheds smed?

Af Claus Holm

27

ter: »Desværre er det kun sjældent, at for eksempel kampagneorienterede formidlingsformer henvender sig til os forbrugere som andet og mere end fritsvævende enkeltindivider. Jordforbindelsen til de mange mennesker, de vil have i tale, mangler. Konsekvensen er, at vi uden videre problemer kan genbruge 1970'ernes tese om 'blaming the victim'. Den viser sig nemlig stadig at holde stik: Kampagnerne har stadig en social slagside, blandt andet fordi de er formuleret af mellemlagsgrupper for mellemlagsgrupper. De socialt dårligt stillede grupper magter ikke kampagnernes livsstils- og forbrugerråd, men til forskel fra 1970'erne er vi i begyndelsen af det nye årtusinde tilbøjelige til, at se bestemte grupper af individers uformåen som udtryk for selvstændige valg. Tendensen er, at vi ikke anerkender, at nogle har nemmere ved at tage ansvar for eget liv end andre, men også at kampagnerne fører folk bag lyset under dække af, at de faktisk selv skulle have lov til at tage stilling til og ansvar for, hvad et sundt og godt liv er. I den forstand er vi vidne til en pseudoliberalisme.«

Pseudodeltagelse uden effekt

»Højstemt hylder vi idéen om, at målgrupperne for en sundheds- og miljøindsats skal involveres, inddrages og aktiveres. Spørgsmålet er blot i hvad. Ikke i ret meget er min påstand. Deltagerinddragelse er ofte på forhånd begrænset til at være et middel til at opnå allerede givne sundhedsmæssige og miljømæssige målsætninger. Inden for det sundheds-

pædagogiske område er det særligt tydeligt. Man vil gerne diskutere mad-, ryge- og alkoholforbrug med målgrupperne, så længe de på forhånd fastlagte målsætninger ikke anfægtes. Nogle anti-rygekampagner er eksempler på, at man siger, at man enormt gerne vil inddrage målgrupperne, hvor virkeligheden er, at den forførende idé om at inddrage blot er et middel til at nå allerede fastlagte adfærdsmål. Det er urimeligt, når sundhedseksperterne beder målgrupperne om at tage stilling og træffe valg i forhold til målsætninger, de ikke har indflydelse på, men alligevel risikerer at opleve et ansvar for«, siger Bjarne Bruun Jensen, og uddyber:

»Èt er, at man gennem offentlige sundhedskampagner tvinger forskellige befolkningsgrupper til at tage stilling til sundhed og sygdom, noget andet er ikke at respektere menneskers stillingtagen og valg, fordi de ikke passer med på forhånd fastlagte mål. Jeg mener mange kampagner er uetiske og udtryk for en pseudodeltagelse, og af samme grund har de ikke de store chancer for at opnå den tilsigtede ændring i adfærd. Individers handle- og forandringskompetence er en evne, de skal opnå og ikke en færdighed man blot kan give videre ved at formidle information. Men desværre kan information bruges som legitimation for at lade folk i stikken, da de jo fik tilbudet om at benytte sig af viden, men blot ikke benyttede sig heraf til at ændre deres uhensigtsmæssige adfærd. Dertil er vi lykkeligvis ikke helt nået i Danmark, men tendensen til at stille den enkelte til

ansvar for egen sundhedstilstand er klar nok. Jeg håber, at tendensen forsvinder, og måske kan vi knytte et håb til de næste generationers opfattelse af, hvem der kan forbedre den enkelte persons sundhed. En netop offentliggjort repræsentativ undersøgelse af cirka 2000 elever i 7. klasse viser for eksempel, at 65 procent af eleverne var enige i udsagnet: Som enkeltperson kan man ikke forbedre sundheden: Man er nødt til at arbejde sammen med andre.«

Den kritiske forbruger

På trods af hans kritik af forbrugerområdet mener Bjarne Bruun Jensen, at forbrugeren kan gøre en forskel i forhold til sundheds- og miljøspørgsmål.

»Jeg vil gerne fastholde, at forbrugeren har handlemuligheder, og faktisk har mulighed for at opnå stor indflydelse på sundheds- og miljøforhold, men det kræver, at man i det mindste fra myndighedernes side faktisk vover at indgå i en åben dialog med målgrupperne om, hvad de opfatter som et godt liv – og hvad der forhindrer dem i at leve det. For eksempel kan det være, at det for nogle grupper er meget væsentligere at få ændret boligforhold end lige at holde op med at ryge,« siger Bjarne Bruun Jensen og understreger, hvilket krav det stiller til sundhedseksperterne:

»Vejledere, lærere og konsulenter skal være åbne overfor, hvad jeg kalder den kritiske forbruger, der ikke tager – og frem for alt ikke skal tvinges til at tage – bestemte sundheds- og miljø-budskaber for gode varer.« ●